

Yıldırım, Cengiz (2020). *Şah İsmail Safevî Kızılbaş Devleti*. Ankara: Dorlion Yayınları. 356 sayfa. ISBN: 978-605-249-703-6.

Güllü IŞIK *

CENGİZ YILDIRIM

Şah İsmail Safevî Kızılbaş Devleti

Bir devletin tarih sahnesine çıkışını ele alırken o dönemi, coğrafyayı, o topraklarda hüküm süren devletleri ve de o devletlerin tarihini, dinî-sosyokültürel yapılarını iyi araştırmak gerekmektedir. İncelenen eserin temelini Safeviyye Tarikatı ve devamında oluşan “Safevî Kızılbaş Devleti” oluşturmakla birlikte hem Safevî Tarikatı hem de Şah İsmail’in Safevî Devleti’ne hükümdarlık yaptığı dönemde, bölgede hüküm süren başta İlhanlı Devleti (1256-1335), Osmanlı Devleti (1299-1922), Timur Devleti

* Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü, Alevi Bektaşî İlmî Kaynakları Anabilim Dalı, memisgullu01@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0583-3186.

(1370-1405), Karakoyunlu Devleti (1380-1469), Akkoyunlu Devleti (1378-1501) ve Memlûk Devleti (1250-1517) hakkında ve ayrıca Safevî Devleti'nin sınırlarını genişletmesi sürecinde irili ufaklı birçok devlet ve beyliklerle ilgili de detaylı bilgi içermektedir.

Yıldırım, “Şah İsmail Safevî Kızılbaş Devleti” adlı eserini, Şeyh Safiyüddin (1252-1334) ile başlayan ve Şah İsmail'in ölümünün ardından (1487-1524) oğlu Şah Tahmasp'ın on yıllık hükümdarlık dönemini (1524-1533) de içine alan süreçte yaşanan olayları kronolojik bir şekilde aktararak tamamlamıştır.

Kapsam ve içerik bakımından oldukça geniş tutulan bu çalışma, sekiz ana bölümden ibarettir. Birinci bölüm, üç alt başlıktan oluşmaktadır ve bu alt başlıklar, sırası ile şu şekildedir:

I. *Safevîlerin Soyağacı, Etnik Kökeni, İnancı (Mezhebi)* (s. 21), A- *Safevîlerin Soyağacı* (s. 21-23), B- *Safevîlerin Etnik Kökeni* (s. 23-26), C- *Safevîlerin İnancı (Mezhebi)* (s. 26-28).

II. *İlk Dönem Safevîye Tarikatı Şeyhleri, Tarikatın Siyasallaşma Sürecine Girmesi, Tarikatın Müritlerine Kızıl Başlık (Tac-ı Haydar) Giydirmesi* (s. 28), A- *İlk Dönem Safevîye Tarikatı Şeyhleri (1301-1447)* (s. 28), a) *Şeyh Safiyüddin Safi* (s. 28-34), b) *Şeyh Sadrüddin Musa* (s. 34-36), c) *Şeyh Hace (Hoca) Ali* (s. 36-43), d) *Şeyh İbrahim* (s. 43-44) B- *Tarikatın Siyasallaşma Sürecine Girmesi* (s. 44), a) *Şeyh Cüneyd* (s. 44-48), b) *Şeyh Cüneyd'in Erdebil'den Sürgüne Zorlanması* (s. 48-53), c) *Şeyh Cüneyd'in Sürgün Yılları Şirvan Ülkesine Hurucu ve Ölümü* (s. 53-69), C- *Tarikatın Müritlerine Kızıl Başlık (Tac-ı Haydar) Giydirmesi* (s. 69), a) *Şeyh Haydar* (s. 69-72), b) *Şeyh Haydar Müritlerine Kızıl Başlık (Tac-ı Haydar) Giydiren* (s. 72-74), c) *Şeyh Haydar'ın Şirvan Ülkesine Hurucu ve Ölümü* (s. 74-78).

III. *Şeyh Haydar'ın Eşi ve Çocuklarının Akkoyunlu Yakup'un Emriyle İstabr Kalesi'nde Hapsedilmeleri, Rüstem Bey, Baysungur'a Karşı Safevîlerin Gücünü Kullanmak İstiyor ve İstabr Kalesi'nde Tutulan Anne ve Çocukları Serbest Bırakıyor, Rüstem Bey, Safevîlerin Gücünden Korktuğu İçin Sultan Ali ve Kardeşlerinin Ölüm Emrini Veriyor* (s.78), A- *Şeyh Haydar'ın Eşi ve Çocuklarının Akkoyunlu Yakup'un Emriyle İstabr Kalesi'nde Hapsedilmeleri* (s. 78-82), B- *Rüstem Bey, Baysungur'a Karşı Safevîlerin Gücünü Kullanmak İstiyor ve İstabr Kalesi'nde Tutulan Anne ve Çocukları Serbest Bırakıyor* (s. 82-84), C- *Rüstem Bey, Safevîlerin Gücünden Korktuğu İçin Sultan Ali ve Kardeşlerinin Ölüm Emrini Veriyor* (s. 84-87).

Yıldırım, eserinin birinci bölümünde (s. 21-87), Safevîlerin soyağacını, etnik kökenini ve inancını (mezhebini), Tevekkül İbn-i Bezzaz-ı Erdebilî'nin kaleme

aldığı, kısaca *Safvetü's-Safa* olarak bilinen esere dayanarak aktarmaktadır (s. 21-28). Yazar, bu bölümde ilk dönem Safevîyye Tarikatı'nın şeyhleri olan Şeyh Safiyüddin Safi, Şeyh Sadrüddin Musa, Şeyh Hacı (Hoca) Ali ve Şeyh İbrahim hakkında geniş bilgiler vermiştir. Yazar, tarikatın siyasallaşma sürecine girdiği dönemde, Şeyh Cüneyd ve onun gerçekleştirdiği faaliyetleri anlatarak Safevî Tarikatı'nın dönüm noktalarını gözler önüne sermektedir: "Safevîyye tarikatının devletleşme ve Kızılbaşlık sürecinde, birtakım siyasi taleplerin ön plana çıktığı Şeyh Cüneyd dönemi, bir kırılma noktası olarak kabul edilir (s. 46). Şeyh Cüneyd'in *Safevî Süfi Tarikatı*'nı *Safevî Hareketi*'ne dönüştürdüğünü iddia eden kaynaklardan alıntılama yapan yazar, bir bakıma, Cüneyd'in şeyhliğinin, yarım yüzyıl sonra Şah İsmail liderliğinde Safevî Devleti'ni yaratacak olan Kızılbaş devriminin başlangıç noktasını gösterdiğini dile getirmektedir (s. 47). Cüneyd'in şeyhliği döneminde başlayan bu dönüşüm, büyük oranda Şeyh Haydar döneminde tamamlanmıştır (s. 47). Yazar, bu bölümde Şeyh Cüneyd'in Erdebil'den sürgüne zorlanması, sürgünde geçirdiği yılları ve ölümünü anlatmaktadır.

Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra Safevî Tarikatı'nın başına Şeyh Haydar geçmiştir. Yıldırım, Şeyh Haydar'ın şeyhliği sürecinde tarikat müritlerine Kızıl Başlık (Tac-ı Haydar) giydirilmesini ve tarikatın bu süreç içerisinde nasıl bir gelişme ve büyüme kat ettiğini anlatmaktadır. Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra eşi ve çocuklarının Akkoyunlu Yakup'un emriyle İstahr Kalesi'nde hapsedilmeleri ve bu süreçte Rüstem Bey'in, Baysungur'a Karşı Safevîlerin gücünü kullanmak istediği için İstahr Kalesi'nde tutulan anne ve çocukları serbest bıraktığı dönemde yaşanan olaylar kronolojik bir sıra ile anlatılmaktadır. Daha sonra Rüstem Bey, Safevîlerin gücünden korktuğu için Sultan Ali ve kardeşlerinin ölüm emrini vermiştir ancak Rüstem Bey'in bu planından haberdar olan Sultan Ali, kardeşlerini Türkmen beylerine emanet ederek savaşımsı ve vefat etmiştir (s. 78-86).

Eserin ikinci bölümü, olayların tarihî seyrini bozmayacak şekilde başlıklandırılmıştır. Yazar, İbrahim ve İsmail'in yaşadığı süreçleri anlattıktan sonra İsmail'in Lahican sûfilere tarafından eğitilmesini, Lahican'dan Erzincan'a hareketini; Şirvan'a gelişi ve Tebriz'de Safevî Devleti'nin ilanını kaynaklar ışığında aktarmaktadır.

İkinci bölüm, dört alt başlıktan oluşmaktadır ve bu alt başlıklar, sırası ile şu şekildedir:

I. *İsmail ve İbrahim'in Akkoyunlularca Öldürülmek İçin Aranması, Gilan Emiri Mirza Ali Karkiya'nın Çocukları Koruma Altına Alması, İsmail'in Lahican Sûfilere Tarafından*

Eğitilmesi (s. 87), A) İsmail ve İbrahim'in Akkoyunlularca Öldürülmek İçin Aranması (s. 87-92), B- Gilan Emiri Mirza Ali Karkija'nın Çocukları Koruma Altına Alması (s. 92-93), C- İsmail'in Lahican Sâfileri Tarafından Eğitilmesi (s. 93-98).

II. İsmail'in Gilan'a Bağlı Lahican'dan Erzincan'a Hareketi, Sarıkaya Yaylasında Kızılbaş Devleti'nin Kuruluş Kurultayı, Şirvan Ülkesine Huruç ve Tebriz'de Safevî Devleti'nin İlanı (s. 98), A- İsmail'in Gilan'a Bağlı Lahican'dan Erzincan'a Hareketi (s. 98-105), B- Sarıkaya Yaylası'nda Kızılbaş Devleti'nin Kuruluş Kurultayı (s. 105-117), C- Şirvan Ülkesine Huruç ve Tebriz'de Safevî Devleti'nin İlanı (s. 117-127).

III. Safevî Devleti'nin Kuruluşundan Sonraki Gelişmeler, Dini Reform, Kızılbaşların İdeolojisi, İlk Tayinler (s. 127), A- Dini Reform (s. 127-134), B- Kızılbaşların Hareket İdeolojisi (s. 134-136), C- İlk Tayinler (s. 136-137).

IV. Akkoyunlu Elvend Bey'in Yeniden Toparlanma Çabası, Sultan Murad'ın Yenilgisi, Safevî Devleti'nin Sınırlarının Genişlemesi (s. 137), A- Akkoyunlu Elvend Bey'in Yeniden Toparlanma Çabası (s. 137-138), B- Sultan Murad'ın Yenilgisi (s. 138-139), C- Safevî Devleti'nin Sınırlarının Genişlemesi (s. 139), a) Firuzkub'un Zaptı (s. 139-141), b) Yezd ve Tebas'ın Alınması (s. 141-142), c) Kürt Sarım'ın Ele Geçirilmesi (s. 142-143), d) Dulkadiroğulları ile Savaş (s. 143-148), e) Bağdat'ın Akkoyunlu Barik Bey'den Alınması (s. 148-149), f) Müşâ'şalar Üzerine Hareket (s. 149-150), g) Yeni Tayinler Yönetimden Kızılbaşların Tasfiyesi (s. 150-152), h) Şirvan Seferi (s. 152-153), i) Özbeklerle Savaş (s. 153-159).

Eserin üçüncü bölümü, kısa bir şekilde Anadolu'da çıkan ayaklanmalara ayrılmıştır. Karaman Ayaklanması, Şah Kulu Ayaklanması ve Nur Ali Halife Ayaklanması'nın nedenleri, bu ayaklanmaları bastırmak için gerçekleştirilen faaliyetler anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm, bir alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlığın adı ve maddeleri şu şekildedir:

I- Anadolu'da Çıkan Karaman, Şah Kulu, Nur Ali Halife Kızılbaş Ayaklanmaları (s. 159), A- Karaman Ayaklanması (s. 159-160), B- Şah Kulu Ayaklanması (s. 160-173), C- Nur Ali Halife Ayaklanması (s. 173-179).

Eserin dördüncü bölümü, Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bayezid ile olan savaşıyla başlamaktadır. Yeniçerilerin desteğini alan Yavuz Selim, tahta oturur (s. 180-188). Yazar, bu bölümde Yavuz Selim'in taht mücadelelerini ve tahta kalmak için gerçekleştirdiği faaliyetleri aktarmıştır.

Dördüncü bölüm, bir alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlığın adı ve maddeleri şu şekildedir:

I- *Yavuz Selim'in Babası II. Bayezid ile Savaşı, Yavuz Selim'in Yeniçerilerin Desteğiyle Tahta Oturması, Yavuz Selim'in Kardeş ve Yeğenlerini Katletmesi* (s. 179), A- *Yavuz Selim'in Babası II. Bayezid ile Savaşı* (s. 179-182), B- *Yavuz Selim'in Yeniçerilerin Desteğiyle Tahta Oturması* (s. 182-185), C- *Yavuz Selim'in Kardeşlerini ve Yeğenlerini Katletmesi* (s. 185-189).

Eserin beşinci bölümü, tahtını sağlamlaştırmış olan Yavuz Selim'in, Şah İsmail'in Anadolu'daki taraftarları olan Kızılbaşların da desteğini alarak İstanbul'a kadar gelmesinden endişe duymasını ve bunu önlemek için birtakım önlemler aldığını aktarmaktadır. Yavuz Selim, Mekke'de bulunan İdris-i Bitlisi'yi saraya çağırması ve ulemaya fetvalar hazırlatmıştır. Çaldıran Savaşı öncesinde, Anadolu'da bulunan Kızılbaşları önce takibe aldırması daha sonra da onların katli için emirler vermiştir. Yavuz Selim ile Şah İsmail arasında yaşanacak olan Çaldıran Meydan Savaşı öncesi gerçekleştirilen bütün faaliyetler bu bölümün konusu olmuştur (s. 190-271).

Beşinci bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar, sırası ile şu şekildedir:

I- *Yavuz Selim'in İdris-i Bitlisi'yi Mekke'den Çağırması, Yavuz Selim'in Ulemaya Hazırlattığı Fetvalar, Çaldıran Öncesi Anadolu Kızılbaşların Takibi ve Katli* (s. 189), A- *Yavuz Selim'in İdris-i Bitlisi'yi Mekke'den Çağırması* (s. 189-194), B- *Yavuz Selim'in Ulemaya Hazırlattığı Fetvalar* (s. 194-200), C- *Çaldıran Öncesi Anadolu Kızılbaşların Takibi ve Katli* (s. 200-203).

II. *Yavuz Selim'in Şah İsmail ile Savaş İçin Edirne'den Hareket Etmesi, Osmanlı Ordusu'nda Yol Boyunca Ayaklanmalar, Ordular Savaş Sahasında, İki Tarafın Savaş Düzeni, Çaldıran Meydan Savaşı ve Sonuçları, Taçlı Hanım Meselesi, Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'e Girişi* (s. 203), A- *Yavuz Selim'in Şah İsmail ile Savaş İçin Edirne'den Hareket Etmesi* (s. 203-210), B- *Osmanlı Ordusu'nda Yol Boyunca Ayaklanmalar* (s. 210-216), C- *Ordular Savaş Sahasında İki Tarafın Savaş Düzeni* (s. 216-225), D- *Çaldıran Meydan Savaşı ve Sonuçları* (s. 225-242), E- *Taçlı Hanım Meselesi* (s. 242-246), F- *Osmanlı Ordusu'nun Tebriz'e Girmesi* (s. 246-273).

Eserin altıncı bölümü, Çaldıran Meydan Savaşı sonrası Osmanlı ordusunun Tebriz'e kadar ilerlemesiyle kudret ve nüfuzu sarsılan Safevî Devleti'nin kendi içerisinde gerçekleştirdikleri birtakım atamaları, Safevî topraklarında çıkan isyanları;

Şah İsmail'in Doğu ve Güneydoğu'yu savunmak için aldığı tedbirleri ve son olarak da Koçhisar Meydan Savaşı'nı anlatmaktadır (s. 273-290).

Altıncı bölüm, bir alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlığın adı ve maddeleri şu şekildedir:

I. *Şah İsmail Osmanlı Ordusu'nun Çekilmesinden Sonra Tebriz'e Dönüyor, Safevî Devleti'nde Yeni Atamalar, Safevî Topraklarında İç İsyandar, Şah İsmail'in Doğu ve Güneydoğu'yu Savunma Tedbirleri, Adım Adım Koçhisar Savaşı'na Doğru, Koçhisar Meydan Savaşı* (s. 273), A- *Şah İsmail Osmanlı Ordusu'nun Çekilmesinden Sonra Tebriz'e Dönüyor, Safevî Devleti'nde Yeni Atamalar* (s. 273-274), B- *Çaldıran Sonrası Safevî Topraklarında İç İsyandar* (s. 274-275), C- *Şah İsmail'in Doğu ve Güneydoğu'yu Savunma Tedbirleri* (s. 275-285), D- *Adım Adım Koçhisar Savaşı'na Doğru* (s. 285-288), E- *Koçhisar Meydan Savaşı* (s. 288-291).

Eserin yedinci bölümü, Yavuz Sultan Selim'in yeni bir Doğu ve Güneydoğu seferi düşüncesini aktararak başlamakta ve Mercidabık Savaşı'na giden süreci ele alarak bu savaşın sonuçlarını anlatmaktadır. Hilafet, Osmanlı'ya geçmiştir. Yazar, bundan sonraki süreçleri de yine kronolojik sıra ile aktarmış, Yavuz Selim'in ölümü ile bu bölümü sonlandırmıştır (s. 291-328)

Yedinci bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar, sırası ile şu şekildedir:

I. *Yavuz Selim'in Yeni Bir Doğu ve Güneydoğu Seferini Başlatması, Mercidabık Savaşı'na Giden Süreç, Mercidabık Meydan Savaşı, Mercidabık Savaşı'nın Sonuçları, Hilafetin Osmanlı'ya Devri, Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş* (s. 291), A- *Yavuz Selim'in Yeni Bir Doğu ve Güneydoğu Seferini Başlatması* (s. 291-294), B- *Mercidabık Savaşı'na Giden Süreç* (s. 294-299), C- *Mercidabık Meydan Savaşı* (s. 299-305), D- *Mercidabık Savaşı'nın Sonuçları* (s. 305), E- *Hilafetin Osmanlı'ya Devri* (s. 305), F- *Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş* (s. 305).

II. *Ridaniye Savaşı ve Memlûk Devleti'nin Lağvedilmesi, Yavuz Selim'in Mısır Seferinden Payitahta Dönüşü, Şeyh Celal "Kızılbaş" Ayaklanması, Yavuz Selim'in Batı'ya Yönelik Savaş Hazırlıkları, İstanbul'dan Edirne'ye Hareketi ve Ölümü* (s. 311), A- *Ridaniye Savaşı ve Memlûk Devleti'nin Lağvedilmesi* (s. 311-321), B- *Yavuz Selim'in Mısır Seferinden Payitahta Dönüşü* (s. 321-322), C- *Şeyh Celal "Kızılbaş" Ayaklanması* (s. 322-324), D- *Yavuz Selim'in Batı'ya Yönelik Savaş Hazırlıkları* (s. 324-326), E- *Yavuz Selim'in İstanbul'dan Edirne'ye Hareketi ve Ölümü* (s. 326-329).

Eserin sekizinci bölümü, Koçhisar Savaşı'nın, Safevî Devleti'nin askeri ve siyasi itibarını yaraladığını ve Kürdistan bölgesinde büyük toprak kaybına yol açtığını anlatarak başlamaktadır (s. 329). Yazar, bu bölümde Kürt aşiretleri ve ayanlarının o zamana kadar Şah İsmail'in hâkimiyetini kısmen tanıdıklarını fakat Koçhisar Savaşı'ndan sonra yardım için Yavuz Selim'e müracaat ederek açık şekilde Kızılbaşlara karşı koymaya başladıklarını anlatmaktadır (s. 329). Bu süreçleri de tarihî seyrine uygun bir şekilde aktaran Yıldırım, Koçhisar Savaşı sonrası Safevî Devleti'nin Gürcülerle, Memlûklerle ve Özbeklerle ilişkilerini aktarmıştır. Şah İsmail'in son dönemleri ve ölümü, bu bölümün son başlığını teşkil etmektedir.

Sekizinci bölüm, bir alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlığın adı ve maddeleri şu şekildedir:

I. *Koçhisar Savaşı'nın Sonuçları, Koçhisar Savaşı Sonrası Safevî Devleti'nin Gürcülerle, Memlûklerle, Özbeklerle İlişkileri, Şah İsmail'in Son Dönemleri ve Ölümü* (s. 329), A- *Koçhisar Savaşı'nın Sonuçları* (s. 329-330), B- *Koçhisar Savaşı Sonrası Safevî-Gürcü İlişkileri* (s. 330-331), C- *Koçhisar Savaşı Sonrası Safevî-Memlûk İlişkileri* (s. 331), D- *Koçhisar Savaşı Sonrası Safevî-Özbek İlişkileri* (s. 331-333), E- *Şah İsmail'in Son Dönemleri ve Ölümü* (s. 333-339).

Yıldırım, Şah İsmail ve Safevî Kızılbaş Devleti'ni tarihsel süreç içerisinde kronolojik bir sıra ile aktardığı çalışmasını *Kaynakça* (s. 339-348) ve *Fotoğraflar* (s. 349-356) ile tamamlamıştır.